

Сторінка молодого вченого

УДК 338.439.5: 339.13:
339.56: 633.1

© 2021

ТРАНСФОРМАЦІЇ НА РИНКУ ЗЕРНА ЯЧМЕНЮ*

В.Ю. Кузіна

*Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва
сел. Докучаєвське-2 Харківського р-ну Харківської обл., 62483, Україна*

e-mail: victoriyaku798@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6944-9194

**Науковий керівник — доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН О.В. Ульяновченко*

Надійшла 23.03.2021

Мета. Оцінити сучасний стан і тенденції ринку зерна ячменю, обґрунтувати стратегію розвитку зерновиробництва, сприяти оптимізації його структури та пошуку ефективних напрямів підвищення конкурентоспроможності зерна на світовому ринку. **Методи.** Статистичний — під час визначення варіації обсягів виробництва зерна; балансовий — при розробленні балансів попиту та пропозиції зерна на маркетинговий рік; прогнозування — при встановленні обсягів цільового використання зерна на перспективу; абстрактно-логічний — при формулюванні висновків. **Результати.** Проаналізовано сучасний стан ринку зерна ячменю в Україні та визначено основні проблеми його розвитку. Встановлено, що стратегічна спрямованість подальшого розвитку ринку зерна ячменю на основі підвищення врожайності та значного поліпшення його якості сприятиме стабілізації і підвищенню конкурентоспроможності зерна на світовому ринку. **Висновки.** Реалізувати потенціал національного зерновиробництва в найближчі роки цілком реально завдяки раціональному землекористуванню та розміщенню зернових культур по регіонах країни відповідно до природно-економічних умов, упровадженню інноваційних технологій і нових високопродуктивних сортів, застосуванню ефективніших засобів захисту рослин, добрив і мікроелементів, технічному переоснащенню виробництва новітньою багатофункціональною технікою. Серед заходів, спрямованих на стабілізацію ринку ячменю, усунення диспропорцій у товаропотоках і цінах на зерно, особливого значення набувають антиризикові методи зовнішньоекономічного характеру: посилення аналітичної та прогностичної роботи, запровадження технологій міжнародного маркетингу і менеджменту якості, завчасне складання довгострокових контрактів, диверсифікація експорту зернопродукції за країнами та видами.

Ключові слова: маркетинг, кон'юнктура ринку, експорт, стабілізація, ефективність.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202106-10>

Проблеми розвитку галузі зерновиробництва України, оцінка її експортного потенціалу та визначення конкурентоспроможності вітчизняної зернопродукції на світовому ринку знайшли відображення у наукових працях В.Г. Андрійчука, Т.О. Бабан, Н.Є. Голомші, О.Я. Дзядикевича, Ю.В. Кернасюка, Ю.О. Лупенка, О.О. Маслака, В.Я. Месель-Веселяка, В.М. Онегіної, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка, О.М. Шпичака та ін.

Водночас у сучасних умовах динамічного розвитку ринкової кон'юнктури аграрій очікує від науковця періодичного моніторингу ринку, оновлення інформації та обґрунтованих експертних висновків, що стають життєво необхідними під час визначення пріоритетних напрямів виробничої діяльності та розробки інвестиційних, організаційно-господарських, агротехнологічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності зерновиробництва й оптимізацію маркетингово-логістичної стратегії господарств.

Мета досліджень — моніторинг та оцінка сучасного стану світового ринку ячменю та місця України в ньому; визначення чинників формування ринку зерна в умовах глобалізації агробізнесу, зовнішніх і внутрішніх чинників сприяння і ризику в сегменті експорту ячменю та короткочасне прогнозування розвитку кон'юнктури зернового ринку; обґрунтування доцільності збереження обсягів вирощування ячменю в структурі виробничої діяльності сільгосп-підприємств України.

Методи досліджень. Під час проведення досліджень використовували методи: статистичний — при визначенні варіації обсягів виробництва зерна; балансовий — при розробленні балансів попиту та пропозиції зерна на маркетинговий рік; прогнозування — при встановленні обсягів цільового використання зерна на перспективу; абстрактно-логічний — при формулюванні висновків.

Результати досліджень. Ринок зерна залишається одним із найважливіших стратегічних напрямів у діяльності АПК країни й одночасно є одним з основних джерел валютних надходжень. Будь-які тенденції й тренди цього ринку мають безпосередній вплив на розвиток зерновиробництва,

а також у загальному підсумку довгострокові наслідки для всієї аграрної галузі.

Національний ринок ячменю, який займає 3-тю позицію з часткою 12,5% у структурі зерновиробництва після кукурудзи та пшениці, в останні 2 десятиліття зазнає серйозних змін. Основними трендами, що характеризують цю трансформацію, є значне скорочення площі посіву цієї культури, стабільність обсягів виробництва завдяки помітному зростанню врожайності, коливання експорту в діапазоні від 2,2 до 5,4 млн т [1].

Скорочення площ під ячменем в Україні з 4,3 млн га у 2010 р. до 2,4 млн га (–44%) у 2020 р. і відбувається більш динамічно порівняно із загальносвітовими тенденціями: з 55,2 до 51,5 млн га (–7%) [1, 2]. Слід зазначити, що в країнах ЄС, за відносної стабільності і значно вищої врожайності подібне падіння відбувалося у 2005–2011 рр., проте з 2012 р. ці країни наростили площі ячменю майже на 800 тис. га., наприклад, у Франції майже на 300 тис. га, у Великій Британії — на 260, у Німеччині — на 80 тис. га. У 2020 р. в ЄС площа ячменю збільшилася на 402 тис. га, або на 3,2% [3].

Слід зазначити, що всупереч скороченню площ посівів ячменю аграріям України вдається зберегти відносно стабільність із виробництва зерна завдяки значному підвищенню його врожайності. За останні 7 років вона зросла з 2 до 3,5 т/га, до цього протягом 20-ти років вона залишалася на середньому рівні 2,2 т/га, з найвищим показником у 2008 р. 3,0 т/га [1]. У 2019 р. урожайність ячменю вже перевищувала середньосвітовий рівень майже на 18%, а в 2020 р. у ряді регіонів України середньообласна врожайність, як один із важливих показників порівняльної оцінки ефективності його вирощування, досягла в сільськогосподарських підприємствах майже європейського рівня — 4,7–5,4 т/га [1].

Завдяки підвищенню врожайності національне виробництво ячменю протягом останніх років демонструє досить стійку тенденцію стабільності з можливостями до зростання. У 2019 р., наприклад, його валовий збір становив 9,1 млн т, що майже на 0,7 млн т більше середньорічного за останні 10 років, і на 1,6 млн т, або на 21%

більше проти попереднього 2018 р. За результатами 2019 р. Україна посідала 4-те місце у рейтингу світових виробників ячменю, після ЄС (63 млн т), Росії (19,9 млн т) та Канади (10,4 млн т). У 2020 р., скорочення площ та несприятливі погодні умови спричинили зменшення його виробництва на 15% — до 7,8 млн т. У результаті цього Україна перемістилася на 6-те місце — після Австралії і Туреччини з обсягами 11 та 8,1 млн т відповідно [3]. Серед країн Чорноморського регіону Україна, з площею, яка становить 17% від загальнонаціональної, вирощує 22% загального обсягу ячменю завдяки найвищій врожайності на пострадянському просторі [3].

У 2020/21 маркетинговому році (МР), з урахуванням сформованих тенденцій, очікується наведений нижче розподіл зерна ячменю (табл. 1).

Слід зазначити, що за останнє десятиріччя наше внутрішнє споживання ячменю, з причин скорочення поголів'я тварин

і птиці та промислової переробки, скоротилося на 39% — з 6,6 до 4,0 млн т за відносної стабільності харчового сектору, де споживання зменшилося лише на 7% [1]. Перехідні запаси в середньому становлять близько 0,6 млн т, більш ніж половина загальної пропозиції продукції йде на експорт.

Експорт ячменю є одним з вагомих джерел надходження валюти до економіки України. Зокрема, за даними офіційного порталу Державної фіскальної служби України, від експорту ячменю до країни щороку надходить майже 700 млн доларів США і потенціал експортного напрямку використання цієї культури ще не повністю використаний.

У сезоні 2019/20 МР експорт ячменю з України зріс на 1,4 млн т — до 5,0 млн т, або на 28% проти попереднього року. Проте вже у нинішньому 2020/21 МР він знизився на 16% — до 4,2 млн т [1, 4] (табл. 2).

У світовому рейтингу експортерів ячменю, поставляючи якісне зерно більш ніж

1. Баланс попиту і пропозиції зерна ячменю в Україні у 2020–2021 МР, тис. т

Показник	2020/21	2019/20	Зміна
Початкові запаси	585	557	28
Виробництво	7833	8909	–1076
Імпорт	5	5	0
Загальна пропозиція	8423	9471	–1048
Експорт у торговому році	4200	5076	–876
Внутрішнє споживання	3650	3810	–160
Харчове споживання,	350	360	–10
Насіння	600	600	0
Кормове споживання	2700	2850	–150
Загальний попит	7850	8886	–1036
Кінцеві запаси	573	585	–12

Джерело: складено за даними Держстату України та USDA [2].

2. Експорт ячменю Україною у 2011–2021 МР, млн т

Показник	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
Виробництво	9,1	6,9	7,6	9,5	8,8	9,9	8,7	7,6	9,2	7,9
Експорт	2,5	2,1	2,5	4,5	4,4	5,4	4,3	3,6	5,0	4,2*
% від виробництва	27	30	33	47	50	55	49	47	54	53

Джерело: за даними Державної фіскальної служби України [5]; * — прогноз USDA.

у 30 країн світу, Україна займає 3–4-те місце, а серед країн Чорноморського регіону — впевнено посідає 2-ге місце після Російської Федерації й експортує 38% регіонального обсягу [3].

Найбільший обсяг експорту ячменю з України здійснюється в напрямку азійського ринку, який займає понад 60% зовнішньоекономічного обороту. У 2019/20 МР лідируючу позицію в Азії з імпорту вітчизняного ячменю майже 1,5 млн т (29,1%) займала Саудівська Аравія. На 2-му місці серед ключових глобальних імпортерів знаходився Китай, за ним — країни Північної Африки [1, 4]. У 2020/21 МР унаслідок дипломатичного скандалу між Китаєм та Австралією частка Китаю в структурі українського експорту зросла до 67% — 2,5 млн т [1, 4]. Важливою умовою майбутнього збільшення обсягів українського експорту на ринок Китаю є відповідність зерна фітосанітарним нормативам. Африканський напрям експорту українського ячменю — це Лівія, Туніс, Алжир, Марокко [1] (табл. 3).

Перспективними напрямками для експорту ячменю можуть бути Іран, який імпортує в межах 2,6 млн т, Японія — понад 1,0 млн т, Кувейт, Туреччина — імпорт яких становить 450–800 тис. т [3].

Сезон продажу зернових 2020/21 приніс аграріям чимало сюрпризів, ціни на зернові зростали, «підігріті» зовнішнім попитом. З 2-ї половини 2020 р. спостерігається стійкий зростаючий ціновий тренд на ринку зерно-

продукції, що вірогідно свідчить про вихід цін із зони флета, що тривав з 2014 р. залежно від ринку. Ключовими чинниками зростання цін є:

- відновлення світової економіки після падіння в 2020 р.;
- глобальна інфляція внаслідок збільшення емісії валютних коштів у США та Європі з метою подолання кризи, спричиненої пандемією коронавірусу;
- ріст котирувань на світовому ринку внаслідок прогнозів ймовірного зменшення виробництва, спричиненого зростанням впливу кліматичних змін майже для всіх країн, крім Австралії та частини Південної Америки;
- активізація закупівель сировини Китаєм для відновленої після спалаху АЧС галузі тваринництва.

З початку маркетингового року, станом на 26.02.2021 р., експортні ціни на ячмінь на умовах FOB (попит) зросли з 177 до 260 дол./т (+47%) проти максимальних 187 дол. США у 2019/20 МР, внутрішні ціни пропозиції EXW — відповідно з 5100 до 8000 грн/т (+57%) [4]. Прибутки аграріїв, отримані за рахунок продажу зернових за високими цінами, сприятимуть розвитку та модернізації підприємств у 2021 р.

Важливою умовою ефективного функціонування підприємства є стратегічний менеджмент, який передбачає розробку та реалізацію виробничо-комерційної програми підприємства з урахуванням наявних ризиків внутрішнього та зовнішнього ринків.

3. ТОП-10 країн-імпортерів українського ячменю у 2020/21 МР

Країна	Кількість, тис. т	Частка, %	Вартість, тис. дол. США
Китай	2 526	67,2	461 340
Саудівська Аравія	334	8,9	52 292
Лівія	295	7,8	46 927
Туніс	161	4,3	26 079
Ізраїль	96	2,6	14 919
Алжир	78	2,1	13 433
Йорданія	56	1,5	9 212
Катар	47	1,2	7 599
Об'єднані Арабські Емірати	28	0,8	4 557
Ліван	28	0,7	4 481

Джерело: складено за даними Держстату України.

Зовнішні чинники ризику в сегменті експорту ячменю:

- коливання цін на світовому ринку агропродовольчої продукції, що значно впливає на результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників;

- постійна конкуренція з боку Російської Федерації щодо зерна та продуктів його переробки, частка якого планомірно збільшується на основних ринках збуту.

Внутрішні перманентні чинники ризику:

- дефіцит потужностей зберігання зерна, географічна нерівномірність розміщення наявних елеваторів і їх неспроможність забезпечити стандарти якості, безпеки та логістики, які відповідають потребам ринку;

- нерозв'язаність логістичних проблем доставки зерна з внутрішніх регіонів за

достатніх потужностей перевалювання в портах;

- низький рівень розвитку фінансово-кредитної системи;

- нерозвиненість сфери страхування від виробничих і кредитних ризиків;

- недостатня якість зернової продукції, що помітно знижує ціни.

Методами зниження ризиків мають стати посилення аналітичної та прогностичної роботи, запровадження технологій міжнародного маркетингу та менеджменту якості, завчасне складання довгострокових контрактів, диверсифікація експорту зернопродукції за країнами та видами, врахування в аграрній політиці зростаючого впливу зовнішніх цінових коливань на агробізнес і передбачення державних заходів із нейтралізації його негативних наслідків.

Висновки

Позиція України на світовому ринку та рівень внутрішнього споживання за всіма потребами не дають вагомих підстав для різкого зменшення площі вирощування ячменю. Можна вважати, що виробником уже знайдено логічний оптимум їх у сівозміні. Крім цього, ячмінь залишається виграшною культурою через короткотермінове вкладення капіталу. Незначні коливання площі можливі лише з причин зміни погодно-кліматичних умов. Стабільність обсягів виробництва стає можливою завдяки динамічному зростанню врожайності за рахунок застосування багатofункціональної техніки, впровадження інноваційних технологій та пластичних високоврожайних сортів, зміни в ставленні до культури.

Експорт ячменю Україною матиме і надалі активний розвиток, чому сприятиме низка вагомих чинників:

- зростання чисельності населення та розвиток економіки азійських країн, що збільшують попит цього регіону;

- існування проблем з виробництвом зерна в Австралії, яка є основним експортером в азійському регіоні, внаслідок змін глобального клімату;

- наявний торговий конфлікт між США і Китаєм, Китаєм і Австралією, що спричинив заборони Китаю на імпорту агропромислової продукції з США й Австралії;

- стійкий імідж України як потужного постачальника якісної аграрної продукції та надійного торговельного партнера;

- зростання оптимістичних настроїв керівництва українських підприємств щодо збільшення обсягів їхнього експорту в найближчому майбутньому.

Нині експорт аграрної продукції забезпечує фінансову та бюджетну стабільність країни та основну масу доходів сільгоспвиробників. Саме завдяки цьому розвивається галузь, упроваджуються нові технології виробництва, нові сорти рослин, відбувається технічне переоснащення господарств новітньою багатofункціональною технікою та благоустрій села.

Kuzina V.

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchayev; Dokuchaevske-2, Kharkiv region,

Kharkiv oblast, 62483, Ukraine; e-mail: victoriya-ku798@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6944-9194

Transformations in the barley grain market

Goal. To assess the current state and trends of the barley grain market in Ukraine, to justify the strategy of grain production, to help the optimization of its structure and to find effective ways to increase the competitiveness of grain in the world market. **Methods.** Statistical — for determining the variation in grain production; balance — for developing balances of demand and supply of grain for the marketing year; forecasting — for setting the volume of targeted grain use for the future; abstract — for formulating conclusions. **Results.** The current state of the barley grain market in Ukraine is analyzed and the main problems of its development are identified. It is established that the strategic direction of further development of the barley grain market based on increasing yields and significantly improving its quality will help to stabilize and increase the competitiveness of grain in the world market. **Conclusions.** To realize the

potential of national grain production in the coming years is quite possible through rational land use and placement of grain crops in the regions of the country under natural economic conditions, the introduction of innovative technologies and new high-yielding varieties, use of more efficient plant protection products, fertilizers, and micronutrients. Among the measures aimed at stabilization of the barley market, elimination of disparities in trade flows and grain prices, anti-risk methods of foreign economic nature are of particular importance: strengthening analytical and forecasting work, the introduction of international marketing and quality management technologies, early drafting of long-term contracts, diversification of grain exports by countries and types.

Key words: *marketing, market conditions, exports, stabilization, efficiency.*

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202106-10>

Бібліографія

1. *Офіційний сайт Державної служби статистики України.* URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. *Grain: World Markets and Trade.* United States of Department of Agriculture. Foreign Agricultural Service, FG-04-12. URL: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/>.
3. *Огляд ринку.* URL: <https://www.agrochart.com/ru/>.
4. *Офіційний портал Державної фіскальної служби України.* URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f11>.
5. *Бабан Т.О.* Розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю. 2017. 251с. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/6125>.
6. *Голомша Н.Є.* Перспективи світового ринку зерна. 2016. С. 49–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_8_10.
7. *Кернасюк Ю.* Сучасні тренди світового ринку зерна. 2019. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/13865-suchasni-trendy-svitovoho-rynku-zerna.html>.
8. *Маслак О.* Ринок зерна в Україні та світі: погляди і перспективи. *Пропозиція.* 2018. № 4. С. 6–8.
9. *Месель-Веселяк В.Я.* Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. 2018. С. 5–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_5_3.
10. *Онегіна В.М.* Цінові ризики експортної орієнтації сільськогосподарського виробництва. 2019. С. 54–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdusg_2019_200_8.
11. *Шпичак О.М., Боднар О.В.* Оптимізація ринку зерна України та її результативність. 2014. URL: <http://memjournal.agrex.gov.ua/optimizatsiya-rynku-zerna-ukrayini-ta-yiyi/>.